

DOI

Pregledni naučni rad

Review article

Primljeno 01. 07. 2023.

Doc. dr. Muamer Neimarlija

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici
muamer_n@yahoo.com

RELIGIJSKOPEDAGOŠKA KONCEPTUALIZACIJA KUR'ANSKOG PRIKAZA *POTVORE*

Sažetak

U perspektivi islamske teološke misli svaki grijeh, pored onosvjetskih posljedica, proizvodi određenu štetu još na ovom svijetu. Grijesi ograničeni po djelovanju na pojedinca imaju potencijal urušavanja njegove duhovne i fizičke konstitucije, dok grijesi u sferi interpersonalnih odnosa razaraju društveno tkivo. S obzirom na posljedice po vitalnost društvenih struktura, posebno destruktivan grijeh jeste potvora. U teološkim izvorima islama najpoznatiji slučaj potvore je Hadisetul-Ifk, ili Potvora na Aišu, r.a. Kur'an časni i hadiski izvori daju detaljan opis ovog događaja.

Cilj ovog rada bio je: na temelju kur'ansko-hadiskih izvora konceptualizirati kategorije i procese bitne za revitalizaciju interpersonalnih odnosa nakon stanja narušene socijalne dinamike uslijed potvore. Pored navedenih izvora, realizacija postavljenog cilja pomognuta je relevantnim uvidima iz određenih disciplinarnih područja savremene znanosti.

U radu su primijenjene metode analize diskursa i studije slučaja (Popadić, Pavlović i Žeželj, 2018) te metodološki pristup spoja tradicionalnog i racionalnog tefsira, kao najboljeg pristupa za analizu Kur'ana časnog (Halilović, 2015). Ustanovljeni rezultati prilog su revitalizaciji i razvoju zdravih interpersonalnih relacija i pozitivne dinamike međuljudskih odnosa.

Ključne riječi: Kur'an, potvora, interpersonalni odnosi, društvene veze, praštanje, religijska pedagogija

Uvod

U perspektivi razumijevanja terminologije Kur'ana časnog čovjek se može posmatrati primarno kao socijalno biće. Naime, etimologija termina *insan* (ar. *uns* - druželjubivost) odslikava čovjekovu iskonsku težnju za društvenošću te kao takva predstavlja konstitutivni element svakog čovjeka. Da bi se, kao strukturalna odlika, pravilno realizirala, ta etimološki konotirana upućenost na drugog pretpostavlja funkcionalnu interakciju pojedinca sa drugim članovima zajednice. Shodno tome, zadovoljenje interpersonalnih potreba jeste nezaobilazan činilac efektivnog ljudskog bivstvovanja. Karakter socijalne senzibiliziranosti čovjeka podrazumijeva interakcijsku dvosmjernost. Čovjek, naime, u međudjelstvu utječe na druge članove zajednice i društvo u cjelini, ali je i otvoren za utjecaje pojedinaca i cjelokupne društvene zajednice. Ta alternirajuća pozicija čovjeka kao interakcijskog subjekta i objekta omogućava (dis)funkcionalnost sprege interferirajućih kategorija *pojedinaac* i *društvo*. Zato je bitan kvalitet veza koje pojedinac uspostavlja sa drugim pojedincima, grupama i cijelom zajednicom, i obrnuto. Evidentno je da superponiranje međusobnog dobročinstva jača kohezivni potencijal neke zajednice, a da konflikti osnažuju tendenciju socijalne erozije i dezintegracije.

U znanstvenim krugovima teološke provenijencije mnogo ponavljani diskurs o islamu kao solucijski bezalternativnoj paradigmi uspješne ljudske samoaktuelizacije i efikasne regulacije ovosvjetskog života u svim njegovim dimenzijama, u različitim epohama nije (uvijek) nalazio adekvatnu paralelu sa *real-time* aplikativnom stranom na sistemskom nivou (organizirana zajednica muslimana). Slično i danas, s težnjom da življenje islama zaodjenu u ruho teorijskog ideala - da pronađu i povežu funkcionalno odgovarajuće spojnice teorije i prakse - muslimani se, uglavnom, referiraju na klasični period razvoja muslimanske civilizacije, evocirajući socijalnu harmoniju prvih generacija, dok ovovremena društvena stvarnost muslimanskih zajednica odiše unutaršnjim konfliktima različitih vrsta, nivoa, ekstenziteta i intenziteta. Navedeni jaz između teorije i prakse može imati različite uzroke, a jedan od njih može biti i nedovoljno razumijevanje referentnih poruka kur'anskog teksta.

Stoga, fokus ovog rada je nastojanje da se, na primjeru kur'anskog prikaza događaja *El-Ifk (Potvora)*, identificiraju određeni intrapersonalni i interpersonalni faktori neophodni za uspješno razrješenje konfliktne situacije i njome prouzrokovanih posljedica, koje se ogledaju u tendenciji jačanja socijalne dezintegracije. Kao informacijsku jezgru iz koje će se crpiti referentno razumijevanje poslužiti će sadržaj 22. ajeta sure En-Nur. Ovaj ajet dio je šireg kur'anskog pasaja koji tretira slučaj potvora na Aišu, r.a., suprugu Poslanika, s.a.v.s.

Rad je podijeljen na uvod, glavni dio i završnu riječ. Na početku glavnog dijela dat je kratak historiografski prikaz tretiranog događaja, urađena je karakterizacija predmetnim ajetom ciljanih aktera i predstavljanje faktora njihove socijalne povezanosti. Nakon toga, iznesena je interpretacija i evaluacija čina praštanja. U odjeljcima koji slijede raspravlja se o kategorijama empatije i svijesti o Uzvišenom Stvoritelju, identificiranim u tekstu tretiranog ajeta. Glavni dio završava se pregledom religijskopedagoških implikacija analize slučaja *Potvora*.

U radu su primijenjene metode analize diskursa i studije slučaja (Popadić, Pavlović i Žeželj, 2018), a osnovna analitička tehnika je kodiranje. Budući da se radi o analizi kur'anskog teksta, bilo je, također, neophodno implementirati spoj tradicionalnog i racionalnog tefsira, kao najboljeg pristupa za analizu Kur'ana časnog (Halilović, 2015). Korišten je Korkutov (1992) prijevod značenja Kur'ana časnog, a stepen vjerodostojnosti svih navedenih predaja Poslanika, s.a.v.s., jest *hasen* ili *sahih*.

Ekspozicija *Potvora*

Ovaj događaj, koji se desio 5. godine po Hidžri, u stručnoj literaturi poznat je pod nazivom *Hadisetul-Ifk* ili *Hadisul-Ifk (Potvora)*. Naime, prilikom povratka iz pohoda na Benu-Mustalik, Aiša, r.a., supruga Muhammeda, s.a.v.s., zaostala je za karavanom muslimanske vojske i, uslijed toga, ostala sama u pustinji. Ashab Safvan ibn Muattal es-Sulemi, r.a, naišao je nakon nekog vremena, prepoznao Aišu i poveo je na svojoj kamili. Po njihovom dolasku u Medinu licemjeri su raširili glasine o tome da je *majka pravovjernih* Aiša, r. a., učinila preljubu sa časnim ashabom

Safvanom, r. a.¹ U širenju neprovjerenih informacija učestvovali su i neki ugledni članovi muslimanske zajednice. Jedan od njih bio je i Mistah ibn Usase, r. a., siromašni rođak Ebu Bekra, r. a., oca *majke pravovjernih* Aiše, r. a. Nastalo je, u izvjesnom smislu, stanje socijalne blokade, ishodovano izrazito mučnom situacijom. Nesmotreno širenje glasina od strane muslimana, koje su ciljale na ugled Poslanika, s.a.v.s, kao predsjednika novonastale države, doprinijelo je težini ove potvore, uzrokujući potencijalno kidanje porodičnih, rodbinskih i općedruštvenih veza te utjecalo na socijalnu koheziju rane muslimanske zajednice.

Nakon što su objavljeni ajeti (Kur'an, En-Nur, 11-21) koji su obezvrijedili i neutralizirali glasine, Mistah, r.a., pokajao se. Iako je Objavom definirana pozicija svih učesnika i razriješena formalna strana konfliktne situacije, ostalo je stanje narušenih i djelimično pokidanih veza, koje je prijetilo sekundarnom erozijom socijalnih odnosa uslijed razvijenih interpersonalnih animoziteta. Naime, Ebu Bekr, r. a., koji je imao običaj pomagati Mistaha, r. a., zakleo se da nikad više neće učiniti neku korist posrnulom rođaku. Međutim, takav vid distanciranja od Mistaha, r. a., ne prihvata se, a zahtjev dolazi sa najviše instance – Objava ukorava postupak Ebu Bekra: *Neka se čestiti i imućni među vama ne zaklinju da više neće pomagati rođake i siromahe, i one koji su na Allahovu putu rodni kraj svoj napustili; neka im oprostite i ne zamjere! Zar vama ne bi bilo drago da i vama Allah oprostite? A Allah prašta i samilostan je.* (Kur'an, En-Nur, 22) Ebu Bekr es-Siddik bio je poznat po dobročinstvu i pomaganju rođaka i stranaca. Kad je čuo riječi Uzvišenog: “Zar vama ne bi bilo drago da i vama Allah oprostite?”, Es-Siddik je rekao: “Svakako da bismo voljeli da nam oprostite, naš Gospodaru.” Zatim je prema Mistahu obnovio svoje dobročinstvo i rekao: “Allaha mi, neću mu ga nikad uskratiti.” (Ibn Kesir, 2002: 914).

Ovakvim nastavkom Objave (Kur'an, En-Nur, 22) osigurava se rehabilitacija svih članova muslimanske zajednice, čak i onih koji su zgriješili šireći potvoru. Kur'an časni, dakle, ne pruža izlaz samo onima koji su potvoreni, već i onima koji su činili potvoru. Time se ide u pravcu potpune revitalizacije prethodno

¹ Detalji ovog događaja dostupni su u tefsirskim djelima (naprimjer, Ibn Kesir, 2002: 909-914 i Qutb, 1999: 79-99) te *Siri* prof. Halilovića (2020: 297-299).

ustanovljenih socijalnih veza. Imajući u vidu socioregulacioni značaj citiranog ajeta, neophodno je postaviti određena istraživačka pitanja, kao smjernice dolaska do informacija koje elaboriraju elementarne procese i koncepte revitalizacije narušenih socijalnih odnosa.

Osnovni set istraživačkih pitanja sastoji se od sljedećih: Koja su temeljna značenja svake pojedinačne rečenice u predmetnom ajetu; Koji se procesi prepoznaju u tim rečenicama bitni za socijalni balans; Kakvu funkciju ima data karakterizacija likova; Postoji li u navedenom ajetu temeljni konceptualni obrazac paradigmatškog karaktera, tj. prenosiv u različite vremensko-prostorne kontekste²?

Prema mišljenju autora ovog teksta, citirani ajet sadrži paradigmatške elemente neophodne za reafirmaciju društvene kohezije nakon stanja socijalne krize proizvedene narušenim interpersonalnim odnosima. U tom smislu, početni korak je elaboracija svake od konstitutivnih rečenica ovog ajeta, kao dijelova hodograma razrješenja društvenih anomalija.

Za potvrdu gornje postavke potrebno je pristupiti poliperspektivnoj analizi sintakse predmetnog ajeta, počevši od njegovog uvodnog dijela u kojem Uzvišeni kaže: *Neka se čestiti i imućni među vama ne zaklinju da više neće pomagati rođake i siromahe, i one koji su na Allahovu putu rodni kraj svoj napustili.*

Karakterizacija aktera

U znanosti kur'anske egzegeze (Halilović, 2004:505) poznato je pravilo da se u razumijevanju poruke Kur'ana prednost daje općenitosti kur'anskog teksta, a ne konkretnosti povoda (*al-'ibra bi 'umum al-lafz la bi husus al-sabab*). Preneseno na razmatranje sadržaja prethodno navedenog ajeta, da bi se postigla općenitost

² Upitna mogućnost generalizacije je prigovor koji se upućuje u vezi sa studijom slučaja. Međutim, Popadić, Pavlović i Žeželj (2018) iznose sljedeću kontraargumentaciju: „Kao produkt produbljenog razumevanja pojedinačnog slučaja, *koncepti* do kojih se došlo mogu biti generalizovani na neke druge slučajeve. Slično, često se identifikuju *proces*i koji mogu biti generalizabilni na druge kontekste i slučajeve (Simons, 2014). S druge strane, partikularizacija, bogato portretisanje uvida koji su interpretirani unutar nekog konteksta, može biti upravo način na koji učimo iz studije slučaja. Ukoliko u krajnjoj liniji uspemo da uvidimo i razumemo nešto važno u vezi s jedinstvenošću tog slučaja, to nam indirektno govori i nešto što ima opštiji značaj (Simons, 2014).“

poruke, nije se moralo izostaviti navođenje imena aktera. Poruka sa općim značenjem mogla je, prema tome, biti sintaksički i tefsirski relevantno formulirana uz poimenično spominjanje Ebu Bekra i Mistaha, r. a. To što je izostavljeno imenovanje, a dat opis ličnosti aktera, znak je u kojem smjeru treba tragati za porukom. Na šta se potencijalno htjelo ukazati datom sintaksičkom formulacijom? Moguće je da se ovdje, ustvari, upotrebom karakterizacije učesnika umjesto spominjanja njihovih ličnih imena, implicitno sugerira potreba za perceptivnom reorijentacijom kao inicijalnim faktorom socijalne rekonekcije. Naime, da bi se preduprijeđio destruktivan tok socijalne zbilje u sličnim situacijama, potrebno je napraviti otklon od izjednačavanja nečijeg izoliranog djela sa njegovom kompletnom ličnošću.

Jedna od najizraženijih grešaka u međuljudskim odnosima jeste preslikavanje pojedinačnog djela neke osobe, s pozitivnim ili negativnim prefiksom, na njenu ukupnu ličnost, tj. tipologizacija cjelokupne ličnosti neke osobe kao dobre ili loše posredstvom nekog njenog izoliranog djela³. Budući da su svi ljudi grešnici, na osnovu nekog izoliranog grešnog djela bilo koje osobe ne može se prosuđivati o njenoj cjelokupnoj ličnosti zato što bi takva perceptivna orijentacija, u konačnici, sve ljude pretpostavljala kao negativce⁴. Upravo taj princip neizjednačavanja ličnosti i njenog postupka prisutan je u vidu latentne instrukcije u riječima Uzvišenog Stvoritelja: *Neka se čestiti i imućni među vama ne zaklinju da više neće pomagati rođake i siromahe, i one koji su na Allahovu putu rodni kraj svoj napustili; (...)*. Mistah, r. a., počinio je veliki grijeh, ali time se nije postigla informacijska zasićenost u

³ U zavisnosti od namjere govornika, ista osoba može se kvalificirati različitim imenima i atributima kako bi se kod auditorija postigao različit perceptivni efekat. „Napoleon se može imenovati dvama različitim izrazima – *der Sieger von Jena* 'pobjednik kod Jene' odnosno *der Besiegte von Waterloo* 'gubitnik kod Waterlooa'. I u tom primjeru referent je isti, riječ je o Napoleonu, ali je način na koji ga mi doživljavamo (naša mentalna predodžba o njemu) posve različit. U prvom ga primjeru razumijevamo kao 'pobjednika', dok nam se u drugom primjeru predočuje kao 'gubitnik'. (...) Oba izraza ističu različite načine ljudskog razumijevanja, tj. poimanja određenog referenta.“ (Raffaelli, 2015:32-33)

⁴ S tim u vezi, Poslanik, s.a.v.s., rekao je: *Svaki čovjek mnogo griješi, a najbolji među grješnicima su oni koji se mnogo kaju.* (Et-Tirmizi, 2010:V/306).

vezi s kvalificiranjem osobina njegove ličnosti⁵. Naprotiv, Uzvišeni Allah ga hvali, priznavajući mu status muhadžira na Allahovom putu⁶. Isto tako, Ebu Bekr, r. a., mada je ukoren zbog prekida pomoći Mistahu, r. a., istodobno je i pohvaljen sintagmom *ulul-fadli ve-s-se'ati*, koja se odnosi na dominantne karakteristike njegove ličnosti. Paralelnim isticanjem dobrog i lošeg te pohvale uz kritiku obezbjeđuje se savjetodavna priroda takvog pristupa i sugerira se težnja za uravnoteženim pogledom na bilo kojeg člana zajednice, u svrhu korektivnog djelovanja. Dakle, putem uvodnog dijela tretiranog ajeta Uzvišeni Allah kori postupak (Ebu Bekrovo prekidanje pomoći⁷), ali i hvali ličnosti (Ebu Bekr i Mistah), a takav pristup je u funkciji individualnog i društvenog popravljanja i napredovanja, a ne isticanja mahana i omalovažavanja pojedinaca, kada se selektivno ističu njihovi pogrešni postupci.

Nije neobično da ljudi budu skloni ishitrenim zaključcima i improviziranom povezivanju izoliranih djela sa ličnošću – da preslikavaju pojedinačni akt na cijelu ličnost - pa ako je neko uradio nešto vanredno dobro, onda se takav posmatra kao potpuni i stalni dobročinitelj, a ako je neko uradio ekstremno loše djelo, tada je takav grešnik i prvoklasni propalica. Međutim, u perspektivi Kur'ana časnog, iako je počinio veliki grijeh, Mistah, r. a., nije izgubio poziciju muhadžira. Isto tako, to što je Ebu Bekr, r. a., revoltiran potvorom, prekinuo pomaganje Mistaha, r. a., nije učinilo da ostane bez statusa *ulul-fadl*.

Upravo zbog toga, perceptivna reorijentacija kao faktor socijalne rekonstrukcije nakon društvene destabilizacije pretpostavlja refokus(iranje) sa nečijeg djela na njegovu ličnost⁸. Takvom

⁵ Pod osobinama ličnosti podrazumijeva se sadržaj Allportove definicije ličnosti, koja glasi: “Ličnost je dinamička organizacija onih psihofizičkih sistema unutar individue koji određuju njeno karakteristično ponašanje i njen karakterističan način mišljenja.” (Allport, 1991:27)

⁶ Ne treba zaboraviti da su muhadžiri autoritetom Kur'ana časnog proglašeni za osobe kojima je Uzvišeni Allah zadovoljan: *Allah je zadovoljan prvim muslimanima, muhadžirima i ensarijama i svima onima koji ih slijede dobra djela čineći, a i oni su zadovoljni Njime: za njih je On pripremio džennetske bašče kroz koje će rijeke teći, i oni će vječno i zauvijek u njima boraviti. To je veliki uspjeh.* (Kur'an, Et-Tevbe, 100).

⁷ Mistah, r. a., zbog čina potvore ukoren je ranije (Kur'an, En-Nur, 11-20).

⁸ Ova postavka ni u kojem slučaju ne znači omalovažavanje prijestupa ili zanemarivanje grijeha. Ovim se, zapravo, teži uravnoteženom odnosu spram

pristupu u prilog ide i davanje prednosti onom što ljude spaja nad onim što ih razdvaja.

Isticanje faktora spajanja

Opisujući ličnost Mistaha, r. a., Uzvišeni Allah spominje tri odlike koje su krasile njegovu povezanost sa Ebu Bekrom, r. a.: krvna (*ulil-kurba*), socijalna (*miskin*) i idejna (*muhadžir fi sebilillah*) veza. Mistah, kao član muslimanske zajednice, ima prava koja proistječu iz navedenih veza. Naime, sa stanovišta islamskog prava, Ebu Bekr, kao i drugi muslimani, imao je obavezu realizacije rodbinske brige spram socijalno ugroženih članova zajednice i održavanja zdravih bratskih odnosa⁹. Štaviše, oni koji su hijerarhijski privilegirani imaju viši stepen odgovornosti za uspješno funkcioniranje društva, posebno zbog toga što se ljudi u svom djelovanju, pretežno, povode za autoritetima. Pučka logika utemeljenje i opravdanje za svoje akcije nalazi u djelima onih na koje se ugledaju. Kroz takvo poimanje može se prepoznati i razlog predstavljanja Ebu Bekra, r. a., atributima ugleda (*ulul-fadli minkum*) i bogatstva (*ve-s-se'ati*). Obaveza je muslimanskih autoriteta da ugled i bogatstvo založe za razvoj zajednice, a ne njeno rastakanje putem kidanja društvenih veza. Ovakvim kur'anskim opisom Ebu Bekra i Mistaha, r. a., stavlja se akcent na faktore spajanja aktera krize interpersonalnih odnosa i, posljedično, progresivni tok socijalne dinamike.

Dvosmjerna narav socijalnih veza konstituira biperspektivni pravni položaj njihovih sudionika putem kojeg se konkretna

konkretnog akta neke osobe i njenih crta ličnosti - onog što se javilo momentalno, kao posljedica određene slabosti koju svi ljudi posjeduju, i onog što je prisutno u kontinuitetu. Ovakav pristup dio je prakse Poslanika, s.a.v.s. Naprimjer, ashab Hatib ibn Ebu Belte'a odao je povjerljive informacije mekanskim idolopoklonicima o planiranom pohodu muslimanske vojske na Mekku. Taj čin shvaćen je među ashabima kao akt licemjerstva. Međutim, Poslanik, s.a.v.s., otvara sasvim drugu perspektivu ličnosti Hatiba, r.a.: *On je učestvovao na Bedru. (...) Možda je Allah pogledao učesnike Bedra pa rekao: „Radite šta hoćete, Ja sam vam već oprostio.“* (Halilović, 2020: 315-316). U drugoj situaciji jedan od ashaba je i nakon zabrane nastavio konzumirati alkohol. Ostali ashabi uputili su mu riječi poniženja i prokletstva, a Poslanik, s.a.v.s., rekao je: *Nemojte ga proklinjati! (...) Tako mi Allaha, ono što ja znam jest da on voli Allaha i Njegova Poslanika.* (El-Buhari, 2008: IV/761).

⁹ Ovo, naravno, isključuje bilo koju formu nepotizma.

povezanost ostvaruje i njeguje. Naime, rodbinska veza realizira se posredstvom rodbinskog prava (*ulil-kurba*) i obaveze (*ulul-fadli minkum ve-s-se'ati*), socioekonomska veza putem socioekonomskog prava (*mesakin*) i obaveze (*ulul-fadli minkum ve-s-se'ati*)¹⁰ te idejna veza kroz idejno pravo (*muhadžirine fi sebilillah*) i obavezu (*ulul-fadli minkum ve-s-se'ati*). Navedena dvosmjernost interpersonalnih relacija, u slučaju griješenja, kao preduvjet funkcionalnog ostvarenja uključuje čin pokajanja.

Praštanje pokajniku

Pokajanje je ambivalentan fenomen, koji u sebi sadrži ilustraciju slabosti i snage. Čin priznanja grijeha je prihvatanje trenutka vlastite duhovne slabosti, ali, istovremeno, i iskazivanje snage kroz odluku da se ne ostaje na istoj duhovnoj poziciji unatoč mogućim izazovima koje takva odluka donosi. Kako je ranije navedeno, griješenje je kao konstitutivna odlika svakog čovjeka neminovnost¹¹, a pokajanje zbog počinjenog grijeha je izbor u smjeru duhovnog rasta. Zato, pridavanje kvaliteta *najbolji među grešnicima* pripada onima čiji je izbor prekid griješenja i težnja za povratkom u okrilje Allahovog, dž. š., zadovoljstva.

Prema tome, pokajnici, uz uvjet da je tevba iskrena, kao takvi treba da budu percipirani i od strane ostalih članova zajednice, budući da je iskreno pokajanje regenerator srca – ključne instance za strukturalno oblikovanje ličnosti bilo kojeg pojedinca¹². S tim u vezi, Muhammed, s.a.v.s., rekao je: *Kad rob počini neki grijeh, na*

¹⁰ Dodatna težina Ebu Bekrove obaveze udjeljivanja milostinje Mistahu, r. a., sadržana je u govoru Muhammeda, s.a.v.s: (...) *Sakada udijeljena siromahu samo je obična sadaka, a sadaka udijeljena bližem rođaku dvostruka je sadaka: sadaka i održavanje rodbinskih veza.* (Al-Nawawi, 2017: 193).

¹¹ Ovo, svakako, ne podrazumijeva fatalizam, već čovjekovu osobenost koja, kao općeljudski potencijal, ishodi griješenjem u različitom obimu i stepenu, načinu i trajanju. Kur'an časni specificira slabost kao općeljudsku konstitutivnu odliku: (...) *a čovjek je stvoren kao nejak* (Kur'an, En-Nisa', 28). Uslijed takve konstitucije, svi ljudi kadri su činiti grijehe, svjesno ili nesvjesno. Loše djelo, prema tome, može biti plod trenutne slabosti u teškim okolnostima, ili nemara, što nužno ne odražava profil nečije ličnosti i ustaljene bihevioralne orijentacije.

¹² Srce (*el-kalb*) je glavni organ i djeluje na funkcioniranje ostalih organa. Argumentacija za ovaj stav nalazi se u hadisu: (...) *Uistinu, u tijelu ima jedan komad mesa koji, ako bude dobar, cijelo tijelo biva dobro, a ako se pokvari, cijelo tijelo biva pokvareno. To je srce.* (Muslim, 2015:V/139).

njegovom se srcu formira crna mrlja. Ako se od grijeha pokaje, srce mu se ponovo očisti, a ako ih nastavi činiti, mrlja se povećava. (Ibn Kesir, 2002: 1482).

Preneseno na temu ovog rada, iskazano pokajanje je unutrašnji faktor rehabilitacije počinitelja grijeha, a prihvatanje tevbe od strane onog prema kome je taj grijeh učinjen i ostatka zajednice jeste vanjska determinanta istog procesa. Iskreno pokajanje je, u prvom redu, izraz težnje za uspostavljanjem odgovarajuće vertikalne komunikacije (sa Stvoriteljem), dok je u socijalnom smislu taj čin neophodna pretpostavka za uspostavljanje odgovarajuće horizontalne komunikacije (sa članovima pripadajuće zajednice)¹³ nakon narušenih međuljudskih relacija. Zato, iskreno pokajanje posjeduje prosocijalni kvalitet i, stoga, ne bi smjelo ostati neprihvaćeno. Posebno ne bi smjelo biti neprihvaćeno od onih koji nose epitet *ulul-fadli ve-s-se'ati*.

Vlasnici ugleda i bogatstva spomenuti u predmetnom ajetu raspoložu materijalnim viškom. Međutim, pozvani su da pokažu i nematerijalnu velikodušnost, koja se ogleda u povećanom kapacitetu za iskazivanje samilosti i oprosta¹⁴. Faktor socioekonomske odlikovanosti (*ulul-fadli ve-s-se'ati*) čini takve pojedince u muslimanskoj zajednici odgovornijim, a time i obaveznijim, u pogledu zadovoljenja društvenih potreba, koje se ogledaju u zadovoljavajućem funkcioniranju društva. Statusno preimućstvo u društvu ovdje se ne sagledava jednostrano, isključivo kao privilegija, već i kao obaveza. Zbog toga, Ebu Bekrova zakletva i ponašanje koje iz nje proističe ne pristaje onima koji su titulirani kao *ulul-fadli ve-s-se'ati* niti, s druge strane, *muhadžirune fi sebilillah* to zaslužuju¹⁵.

¹³ Navedena je zajednica jer je potvora imala posljedice za Poslanika, s.a.v.s., predsjednika države, Aišu, r. a., i druge. Zbog krajnjeg cilja, potvora je imala potencijalno dalekosežne posljedice – upitan bi bio autoritet državnika.

¹⁴ Bitno je ovdje naglasiti značaj psihologijske postavke koja razlikuje praštanje i puko *prihvatanje*, „pošto ovo potonje ne uključuje ponovno uspostavljanje unutrašnje veze sa objektom koji je osobi učinio nažao. Praštanje, nasuprot tome, nastoji da spase ono pozitivno što ostaje u odnosu nakon izneveravanja očekivanja.“ (Ahtar, 2016: 161)

¹⁵ Sama Aiša, r. a., kao najveća žrtva potvora, isticala je kvalitet Mistaha, r. a., kao onog koji je učesnik Bedra (Muslim, 2015:VIII/190). Uzajamno uravnotežen pogled na ličnost aktera interpersonalne krize pomaže u procesu praštanja. „Mada se skoro svaki pojedinačan čin može oprostiti, on može postati neoprostiv

Upravno zbog istaknutih obostranih kvaliteta, Uzvišeni Allah naređuje otklon od situacijski neprimjerenog postupka riječima: (...) *neka im oprostite i ne zamjere!* (...). Analizom Kur'ana časnog utvrđeno je da je istom sintagmom (*f'afū vasfehū; f'afu 'anhum vasfah*) ovakav odnos bio naređen i Poslaniku, s.a.v.s., i to prema sljedbenicima Knjige (Kur'an, El-Bekare, 109 i Kur'an, El-Ma'ide, 13), a slično i spram idolopoklonika (Kur'an, El-Hidžr, 85). Vjernicima se, pak, istovjetno djelovanje (*ve in t'afū ve tasfehū ve tagfirū*) sugerira u odnosu na njihove porodice (Kur'an, Et-Tegabun, 14). Takav pristup je, dakle, praksa na koju Kur'an časni upućuje Poslanika, s.a.v.s., i vjernike općenito. Linijom takvih kur'anskih uputa Muhammed, s.a.v.s., savjetovao je muslimane: *Sadaka ne umanjuje od imetka, a praštanje povećava ugled. Nikada se niko nije ponizio u ime Allaha a da ga Allah nije uzdigao* (Muslim, 2015:VII/573) U ovoj predaji objedinjene su obje kur'anske instrukcije naložene Ebu Bekru, r. a.: nastavak materijalnog pomaganja Mistaha, r. a, i praštanje rođaku, siromahu i bratu po ideji.

Međutim, postupiti po datim instrukcijama nije lahko. Neko je iznio iznimno tešku potvoru i uvredu i razumljivo je da u svijesti obitava animozitet i neprijateljska slika prema toj osobi. Da bi se izrazito emocionalno opterećujuće stanje prevazišlo, mora postojati adekvatno sredstvo. Uzvišeni Allah, u ovom slučaju, koristi istovrsni instrument – empatiju.

Emocionalna ekvivalencija

Poziv Ebu Bekru, r. a., na oprost bio je, zapravo, uvjetovan apelom za redefiniranjem njegove emocionalne pozicije, kao neizbježne pretpostavke za traženom korekcijom u djelovanju¹⁶. Zbog počinjenog grijeha i Objavom potvrđene potvore, kod Ebu Bekra, r. a., javio se snažan animozitet spram Mistaha, r. a., što je

u kontekstu negativne psihološke klime. Praštanje se najlakše odvija u kontekstu odnosa uzajamnog poštovanja." (Person, 2007: 396; prema Ahtar, 2016: 159)

¹⁶ Pojašnjavajući definiciju oprostaja, Ahtar (2016: 134) dovodi u vezu stav i ponašanje prema objektu praštanja izjavom da se „(...) praštanje sastoji iz dve mentalne operacije, razrešenja neprijatne emocije ljutnje unutar samog sebe i promene stava prema počiniocu koji se onda oslobađa dužnosti prema oštećenoj strani. Mada to nije eksplicitno, izgleda da promena afekta prethodi promeni u odnosu sa objektom.“

rezultiralo time da ga Ebu Bekr prestane pomagati. Unatoč tome, od Ebu Bekra se zahtijeva da ne bude *gornja ruka*¹⁷ samo u materijalnom pogledu, već da stremi i eksponira duhovne visine i nadmoć nad vlastitim nefsom te iskaže oproštaj i prihvati u okrilje samilosti onog koji se pokajao i očekuje milostivost¹⁸. Da bi taj izdanak samilosti ugledao svjetlo dana, neophodno je da bude ukorijenjen u duhovnoj stabilnosti i pozitivno orijentiranoj emocionalnosti. Stoga, u svrhu olakšanog prelaska iz negativno u pozitivno orijentiran emocionalni tok, Allah, dž. š., pitanjem koje u predmetnom ajetu slijedi postavlja Ebu Bekra u kontrapoziciju, u situaciju da gotovo bezbolno prihvati Mistahovu pokajničku ispriku. Taj instrument koji vodi od neprijatnog emocionalnog stanja ka adaptivnom osjećanju, u psihologiji poznat kao *empatija*,¹⁹ reflektira se u riječima Uzvišenog: (...) *Zar vama ne bi bilo drago da i vama Allah oprost?* (...). Ebu Bekr, r. a., odgovorio je, naravno, afirmativno. Na postavljeno pitanje drugačije se, ustvari, i ne može odgovoriti. To je pitanje koje iznuđuje/implicira pozitivan odgovor. Budući da je općepoznata konačna destinacija

¹⁷ Ovo je aluzija na riječi Poslanika, s.a.v.s.: *Gornja ruka je bolja od donje. Gornja ruka je ona koja dijeli, a donja je ona koja traži* (Muslim, 2015:III/280), i: *O sine Ademov, ako udijeliš ono što ti je višak, dobro je za tebe, a ako ga zadržiš, loše je za tebe. Za ono što je tebi potrebno, nećeš biti prekoren. Počni od onih koje izdržavaš, a gornja ruka bolja je od donje.* (Muslim, 2015:III/281)

¹⁸Muhammed, s.a.v.s., rekao je: *Najbolji od vas su oni koji su najljepše naravi, i oni koji rado primaju u okrilje i zaštitu one koji to zatraže od njih. A najgori od vas su oni koji mnogo govore, nastoje da se istaknu iznad ostalih u govoru i poštuju samo svoj govor.* (Arif, 2000: 122)

¹⁹ "Najkraće rečeno, *empatija je sposobnost da se pretpostavi kako neka druga osoba doživljava određenu situaciju*" (Milivojević, 2014: 117). Drugi autori detaljnije obrađuju koncept empatije. Pojašnjavajući značaj empatije za uspješne odnose, Goleman (2016) predstavlja referentnu trokomponentnu strukturu. Prema ovom istaknutom istraživaču emocionalne inteligencije, **kognitivna empatija** je svijest i razumijevanje tuđe perspektive i pogleda na svijet, i kao takva čini krucijalni dio održavanja dobre konekcije i komunikacije (1). **Socijalna empatija** podrazumijeva sposobnost da se osjeti ono što neko drugi osjeća, čime se ostvaruje veza sa drugom osobom (2). **Empatijska briga**, pak, generira želju da se nekoj osobi iz vlastitog života, koja je unesrećena, pomogne (3). Tek kad se sva tri ova aspekta empatije spoje, moguće je, prema Golemanu, ostvariti dobru interakciju.

onih kojima Stvoritelj nije oprostio, nemoguće je pronaći svjesnog muslimana koji ne bi volio da mu Allah, dž. š., oprosti²⁰.

Matematičkim rječnikom iskazano, Ebu Bekr, r. a., upućenim pitanjem dobio je zadatak da, ravnajući dvije strane ove socijalne (ne)jednačine, prihvati i uspostavi emocionalnu ekvivalenciju. Takva emocionalna recipročnost u međumuslimanskim odnosima istaknuta je karakteristika potpunog imana, kao što poručuje Muhammed, s.a.v.s.: *Niko od vas neće vjerovati sve dok svome bratu (ili je rekao: svome susjedu) ne bude želio ono što želi i sam sebi!* (Muslim, 2015:I/177) A, opravdana pretpostavka je da osobe odlikovane svojstvom potpunog imana njeguju potrebnu svijest o Uzvišenom Stvoritelju, što se prepoznaje kao temeljna instanca u dosad opisanom procesu rehabilitacije narušenih interpersonalnih relacija.

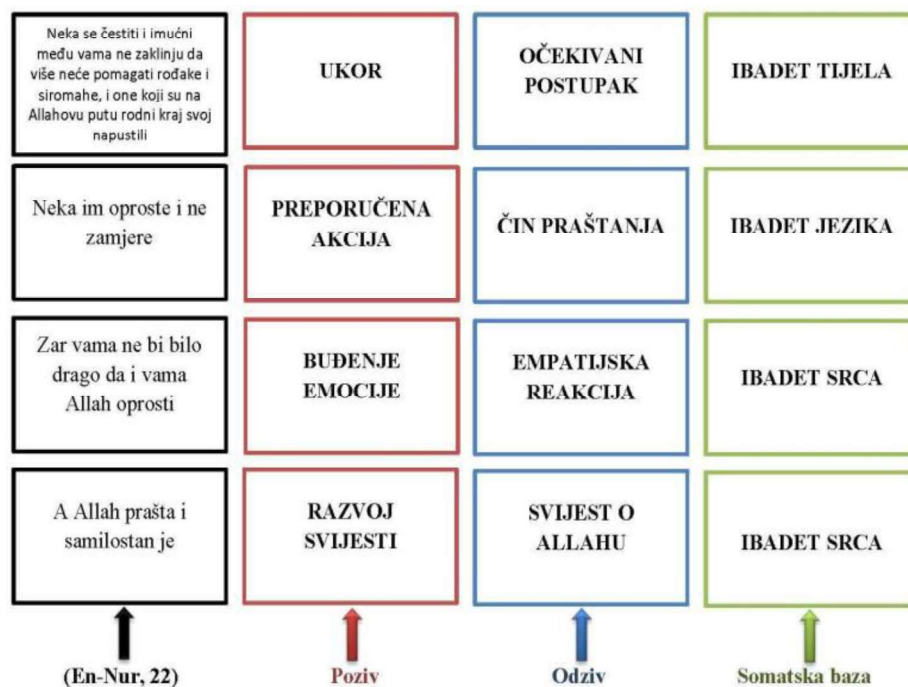
Svijest o Uzvišenom Allahu

Ajet završava razvojem svijesti o *lijepim imenima* i savršenim svojstvima Uzvišenog Allaha: (...) *A Allah prašta i samilostan je.* Po definiciji, zaborav na Allaha, dž. š., uzrokuje zaborav na čovjeka (Kur'an, El-Hašr, 19), a posljedično i međuljudskih relacija. Poremećaji u međuljudskoj komunikaciji suštinski izvire iz nedostatka njihove komunikacije sa Plemenitim Gospodarom. Taj nedostatak ne može se drugačije nadomjestiti osim razvojem svijesti o Allahu, dž. š. U tom smislu, indikativna je predaja u kojoj Poslanik, s.a.v.s., kaže: *Allah ima devedeset devet imena, sto manje jedno, ko ih obuhvati (nabroji), ući će u Džennet* (Muslim, 2015:VIII/58) Iako se spominje termin *nabrajanje*, poruka ovog hadisa nije objektivizirana u pojmu memoriranja. U komentaru navedene predaje to se pojašnjava: "Cilj spominjanja u ovom hadisu jeste podstaći ljude na obuhvaćanje, učenje i prakticiranje tih imena, a ne njihovo puko nabranje" (Muslim, 2015:VIII/58).

U perspektivi teme ovog rada, spoznaja Uzvišenog Allaha i svijest o Njegovim *lijepim imenima* i savršenim svojstvima otvara sasvim drugačiju perspektivu (dis)harmonije interpersonalnih

²⁰ Iz postavke da odgovor na ovo pitanje ne smije biti negativan slijedi da je nužno prihvatiti i ono što u ajetu prethodi, tj. (...) *neka im oprostite i ne zamjere!* (...), a u procesu revitalizacije interpersonalnih odnosa, ustvari, slijedi.

relacija. Tada, trebalo bi da odnos vjernika prema drugom vjerniku proistječe iz njegovog odnosa prema Uzvišenom Allahu, utemeljenom na njegovom znanju i svijesti o Allahu, dž. š. Ako vjernik žudi da Allahova, dž. š., milost bude pokazana prema njemu, i drugi vjernik žudi da prema njemu, u ljudskom smislu, bude iskazana samilost. S tim u vezi, Muhammed, s.a.v.s. kaže: *Milostivi će ukazati Svoju milost onima koji budu milostivi prema drugima. Budite milostivi prema onima koji su na Zemlji, pa će i prema vama biti milostiv Onaj Koji je na nebesima! (...)* (Et-Tirmizi, 2010:IV/368-369). Ovaj afirmativni iskaz u pogledu izražavanja samilosti prema drugom ima paralelu i u negacijskoj formi. Naime, Muhammed, s.a.v.s., rekao je: *Ko nije milostiv prema drugome, neće se biti milostivo ni prema njemu, i ko ne oprašta drugome, neće se ni njemu oprostiti, i ko ne prima pokajanje od drugoga, neće se ni od njega primiti* (Arif, 2000: 230). Dakle, funkcionalno formatirana vertikalna (odnos prema Stvoritelju) podupire funkcionalno formatiranje horizontale (odnos prema stvorenju), dok, u individualnoj ravni, sređena unutrašnjost (mentalni postupak) ishodi uređenom vanjštinom (bihevioralni postupak). Sve što je dosad rečeno, može biti sumarno prikazano Slikom 1.

Slika 1: Konceptualizacija sadržaja i poruka 22. ajeta sure En-Nur

Gornja slika pomaže da se lakše pojmi fascinantnost lingvističko-stilističke strane predmetnog kur'anskog teksta, koji, u funkciji slanja normativne poruke, reflektira pretpostavljeni slijed uvjetovanih faznih instanci za revitalizaciju interpersonalnih relacija²¹. U navedenoj situaciji, da bi se funkcionalno realiziralo (1) materijalno davanje, mora biti funkcionalno realizirano (2) duhovno davanje, za šta je uvjet funkcionalno realizirana (3) empatijska reakcija, čiji preduvjet jeste funkcionalno realizirana (4) svijest o Uzvišenom Allahu. Drugačije kazano, svijest o Allahu, dž.š., duhovna je baza iz koje se razvija referentna empatijska svijest, čiji izravni produkt, u ovom slučaju, jeste čin praštanja²², koji se potvrđuje očekivanim postupkom – nastavak udjeljivanja milostinje.

Religijskopedagoške implikacije

Religijskopedagoška misao proces odgoja i obrazovanja vidi, između ostalog, kao fenomen koji ljudima osigurava čovječnost proporcionalnu korištenju odgojno-obrazovnih kapaciteta koji se očituju u sposobnosti učenja (Ali, 2021: 38). Odatle, pouke derivirane iz ove studije slučaja imaju identične religijskopedagoške implikacije. Njihova svrha je da putem odgojno-obrazovnog procesa potaknu promjenu u smjeru mentalno-bihevioralnog rasta individue i kolektiviteta. Ta promjena, u odnosu na početno stanje – stanje unutargrupne konfrontacije i pucanja društvenih veza, ogleda se u redefiniranju stavova i, posljedično, ponašanja sudionika *Potvore* u njihovim različitim ulogama i društvenim pozicijama, a potom i na sve slične situacije. U sljedećim redovima bit će iznesene religijskopedagoške pouke koje implicira predmetna analiza.

²¹ Značaj i osobenosti modaliteta sintaksičkog ustrojstva za uviđanje ili otkrivanje značenja poruke uvidjeli su stručnjaci iz oblasti komunikologije. Unutarsintaksička varijabilnost vodi ka varijacijama na semantičkom nivou makar se radilo o istim terminskim jedinicama. “Naime, već poretkom i odabirom činjenica može se ostvarivati i ostvaruje se, odnosno, usmjerava se, *intencija informacije*. Imajući iste vrijednosti u vidu, iste činjenice i podatke u vidu, one mogu iskazivati različita značenja i reakcije zavisno od pukog poretka.” (Fejzić, 2008: 86)

²² “(...) razumevanje mentalnog stanja drugog ujedno je i preduslov i proizvod empatije, a to, zauzvrat, može olakšati praštanje.” (Ahtar, 2016:163).

Principijelno, u svakoj kur'anskoj normi sadržano je pribavljanje koristi ili otklanjanje štete. U osvrtu na ovaj princip, Havva (2003: 107) kaže: “Allah, dž. š., nije čovjeku ništa naredio niti mu je išta zabranio, a da u tome nema mudrosti i ostvarenja interesa za čovjeka. U svemu što je Allah naredio i propisao čovjeku leži lijek za njega. Ako bi se dogodilo da čovjek zanemari neku od zapovijedi, iza toga nužno slijedi zlo po njega i one oko njega.” Za ovaj rad posebno je važan dio Havvine konstatacije koji riječima “i one oko njega” smjera društvenokorisni aspekt kur'anskih normi. Istom konceptualnom razmatranju dosljedan je i El-Karadavi (2012: 220), koji smatra da “(...) sve što je Allah propisao od obreda i međuljudskih odnosa, propisao je zbog mudrosti i koristi, spoznali mi to ili ne.” Kada je u pitanju korist u vezi s propisima praštanja, pored teološki utemeljenih spoznaja koje su dijelom navedene, znanstvenici iz oblasti psihologije ističu rezultate novijih istraživanja o predmetnoj temi. Ahtar (2016: 166) smatra da je praštanje neophodno za psihički rast. Aten, O’Grady i Worthington (2012: 279-281) navode rezultate istraživanja koji pokazuju da čin praštanja pozitivno djeluje kako na fizičko tako i na mentalno zdravlje: reducira kardiovaskularne rizike, poboljšava imunitet, smanjuje simptome anksioznosti, depresije i ljutnje, reducira ruminaciju²³ i stresne reakcije, osigurava napredak u bračnim relacijama, a povezano je i sa duhovnim blagostanjem - posebno kada je praštanje religijski propisano²⁴.

Sve ciljno orijentirane međuljudske relacije imaju prošlost, sadašnjost i budućnost. Štaviše, sa aspekta kur'anske argumentacije utemeljene misli (Kur'an, Ez-Zuhruf, 67), vjerničke veze prodiru izvan temporalnog područja dunjaluka i zalaze u sferu ahireta kada je u pitanju budućnost. Stoga, neophodno je društvene veze muslimanske zajednice posmatrati longitudinalno. Bez obzira na učinjene međusobne nepravde, njihov konačna socijalna slika je

²³ Ruminacija je nekontrolirano ponavljanje negativnih, emocionalno uzbuđujućih misli koje se povezuje sa brojnim poremećajima mentalnog zdravlja, kao što je depresija, anksioznost, ljutnja, opsesivno-kompulzivni poremećaj, PTSP i psihosomatski poremećaji (Aten, O’Grady i Worthington, 2012: 280).

²⁴ Inače, autori sve benefite od čina praštanja koji se vremenom akumuliraju svrstavaju u jednu od četiri kategorije: fizičko zdravlje, mentalno zdravlje, poboljšanje odnosa i duhovne koristi (Aten, O’Grady i Worthington, 2012: 279).

imidž konsolidirane zajednice u kojoj vlada društvena harmonija: (...) *Među njima neće biti razilaženja niti međusobne mržnje, srca će im biti kao srce jednog čovjeka i veličat će Allaha ujutro i naveče* (Muslim, 2015:VIII/268). Ovakvu longitudinalnu narav skladnih međumuslimanskih relacija ne treba zanemariti zbog limitiranog transverzalnog prijestupa. Bilo koji transverzalni eksces poželjno je inkorporirati u ovu perspektivu koja vrijedi i za pojedinca i za zajednicu, za pojedinačne interpersonalne relacije jednako kao i za njihov društveni totalitet. Čin praštanja je faktor koji omogućuje kretanje u tom pravcu. “Nesposobnost ili nevoljnost da se oprostí osobu drži vezanu za prošlost i ometa njen razvoj” (Ahtar, 2016: 167). Osobe kapacitirane za praštanje ne ostaju zarobljenici neprijatne prošlosti niti zaziru od inhibirajuće besperspektivne budućnosti, takoreći kreću se u kontinuiranoj sadašnjosti. To implicira potrebu da religijski odgoj promovira značaj promatranja društvene dinamike u perspektivi dugotrajnosti.

Također, emocionalni ton interpersonalnih relacija ima potencijal transfera na širu društvenu zajednicu i mogućnost transgeneracijskog efekta. Na to upućuju i riječi Muhammeda, s.a.v.s.: *Ljubav se nasljeđuje, a i mržnja se nasljeđuje* (Arif, 2000:241). Pri tome treba imati na umu kategoriju i snagu konfrontacije. Slučaj *Potvora* bio je sukob visokog nivoa (predvodnici zajednice) i jakog intenziteta (optužba za blud). Osim pomenutih aktera, Ebu Bekra i Mistaha, r. a., u konflikt su bili uključeni i Poslanik, s.a.v.s., predsjednik države i muž, Aiša, r. a., supruga predsjednika države i kćerka Ebu Bekra, pjesnik Hassan ibn Sabit (Poslanikov, s.a.v.s., pjesnik, koji je, savremenom terminologijom kazano, bio član predsjednikove PR-službe) i Hamna bint Džahš, r. a., (tetična predsjednika države i sestra njegove supruge Zejnebe bint Džahš, r. a.). U toj činjenici krila se opasnost od konceptualnog prelijevanja sukoba na druge članove zajednice, budući da ljudi teže oponašanju autoriteta. Osim toga, na stabilnost interpersonalnih veza utječe postojeći intenzitet emocionalnog naboja. Što je bliskost učesnika veća, kao u ovom slučaju, to su i očekivanja izraženija, pa je, u slučaju iznevjere, snažnije i razočarenje. To su sve elementi koji, u slučaju izostanka čina praštanja, pospješuju društvenu koliziju s tendencijom dugoročne destabilizacije. U datom kontekstu to bi moglo ugroziti opstanak i razvoj mlade muslimanske državice, koja je trpjela

kontinuirane atake idolopoklonika. Zajednica opterećena snažnim i višestrukim unutarnjim konfliktima teško se može oduprijeti simultanim vanjskim udarima. Uslijed toga, religijski odgoj podrazumijeva obučavanje za amortizaciju i eliminaciju faktora socijalne tenzije.

U predmetnom ajetu zapaža se sadržajna podjela na unutarnje i vanjsko u smislu mentalno-bihevioralnih relacija. Naime, prve dvije rečenice, čiji su sadržaji praštanje i udjeljivanje milostinje, reguliraju relacijsku horizontalu – odnos prema ljudima, dok se druge dvije, čiji su sadržaji empatija i duhovna svijest, tiču relacijske vertikale – odnos prema Stvoritelju. Ako se radi o skladnom odnosu, onda prve dvije rečenice predstavljaju ibadet srca, a druge dvije ibadet tijela. Odatle, uređen odnos po vertikali (čovjekov odnos prema Uzvišenom Allahu) prenosi se na uređenost odnosa po horizontali (čovjekov odnos prema svemu ostalom). Prema tome, unutarnja uređenost pretpostavka je vanjske uređenosti. Elaborirajući osnove, principe i metode odgoja, Bakeri (2009: 104) ovu relaciju prepoznaje kao princip promjene unutarnjosti, prema kojem ono što je u čovjekovoj nutrini odražava se na njegovoj vanjštini, pa kada god se kod čovjeka manifestira lijepo ponašanje, ono se može smatrati rezultatom unutarnjeg stanja.

Na osnovu ilustracije iz prethodnog poglavlja (Slika br. 1), primijetno je da sadržaj ajeta intendira saglasnost djela srca, jezika i tijela. Prihvatajući eksplicitne i implicitne upute iz tematiziranog ajeta, vjernik osigurava sklad mentalnog, verbalnog i bihevioralnog područja svoje osobnosti. Takva usklađenost, tokom krize interpersonalnih odnosa, olakšava prijenos osobne relaksacije u područje društvenih relacija opterećenih jednosmjernim ili uzajamnim grijehanjem, pri čemu se grijeh može posmatrati kao dug. Isto kako materijalni dug (novac) potencijalno opterećuje optimalno ekonomsko funkcioniranje društva, tako i nematerijalni dug (grijeh) destabilizira temelj socijalne vitalnosti zajednice – idejnu, odnosno imansku povezanost. Grijeh posmatran kao dug utječe na imansku interakciju članova zajednice, koja je osnova bratstva kao idealnog modela funkcioniranja zajednice (Kur'an, El-Hudžurat, 10). U svrhu relaksacije socio-ekonomskih odnosa i optimalnog funkcioniranja zajednice, islam stimulira opraštanje novčanog duga prezaduženom (Kur'an, El-Bekare, 280 i Kur'an, Et-

Tevbe, 60), a navedeni argumenti iz Kur'ana časnog i hadisa potvrđuju da isto vrijedi i za nematerijani dug.

Griješiti prema nekome iznoseći potvoru indikator je teškog duhovnog stanja takve osobe. Akt praštanja osobi koja se kaje za počinjeni grijeh je, zapravo, pružanje bratske ruke da bi se dotična osoba izbavila iz tog teškog stanja²⁵. S druge strane, praštanje učinjene nepravde je pokazatelj iznimne duhovne snage²⁶. Naime, riječ je o unutarnjoj borbi, nastojanju da se, boreći se protiv djelovanja vlastitih duševnih sila (nefs), dosegne promjena koju Gospodar svjetova želi. To je stanje kad vlastiti nefis i šejtan bodre da se prekine odnos sa onim ko je upriličio potvoru, a Stvoritelj traži interpersonalnu rekonekciju. Tada adaptivno emocionalno stanje, proisteklo iz vjernikove žudnje za oprostom, nadjačava neprijatnu emociju iznuđenu/uzrokovanu učinjenom nepravdom i budi empatijsku svijest. Stoga, potrebno je da religijskopedagoška praksa insistira na odgoju za razvoj empatijske svijesti koji je ukorijenjen u svijesti o Uzvišenom Stvoritelju, što se postiže internalizacijom Allahovih, dž. š., imena i svojstava u vjerničkoj svakodnevnici.

Završna riječ

Općenito uzevši, kur'anski principi (Kur'an, El-En'am, 38; Kur'an, El-En'am, 115; Kur'an, En-Nahl, 89; Kur'an, El-Furkan, 33) osiguravaju teorijsko uporište za relevantnost i neophodnost vremensko-prostornog transferiranja društveno relevantnih događaja iz Kur'ana časnog. Budući da teologija i sociologija čovjeka u bitnom određuju i kao socijalno biće, čije je normalno djelovanje uvjetovano funkcionalnim društvenim vezama, ljudi se kao takvi ne mogu uspješno realizirati u zajednici koju

²⁵ Ovdje se čini poticajnim uvrstiti predaju u kojoj je Muhammed, s.a.v.s., rekao: *Ko dođe u takav položaj da mu se ispričava (izvinjava) njegov brat s nekom isprikom, pa je ne primi od njega, bit će na njemu teret od grijeha kao kod prevaranta* (Arif, 2000: 210).

²⁶ *Muhammed, s.a.v.s., naišao je pored grupe ljudi koji su gledali hrvanje pa je upitao: "Šta je ovo?" "Ima jedan čovjek koji svakoga s kim se pohrve odmah obori", odgovorili su. Tada im je rekao: "Hoćete li da vam kažem ko je jači od njega? Čovjek kojeg drugi čovjek uvrijedi, a ovaj svoju srdžbu savlada i ne odgovori mu, pa tako pobijedi i sebe i protivnika, i svoga i protivnikova šejtana."* (El-Buhari, 2008:IV/408).

karakterizira kriza interpersonalnih odnosa. Odatle, u užem smislu, moglo bi se reći da je mjera dostignute ljudskosti proporcionalna stepenu realizacije konstruktivnih interpersonalnih relacija između članova i grupa neke zajednice. Skupina koju karakterizira stanje bez (funkcionalnih) veza, kako i sama jezička konstrukcija sugerira, pripada kategoriji *bezveznog*. Ovaj rad pokazao je da kvalitet sprege pojedinaca u društvu ovisi o *intra-inter* faktorima – unutrašnja konzistentnost (intrapersonalno) osigurava socijalnu integritet, a vanjska konsolidarnost (interpersonalno) obezbjeđuje individualnu stabilnost. U svakom društvu, prema tome, prioritet prvog reda trebalo bi da bude ustanovljavanje, održavanje i razvijanje kvalitetnih međuljudskih odnosa, a u slučaju njihove destrukcije oživljavanje, liječenje i obnavljanje.

Na kur'anskom primjeru rehabilitacije narušenih rodbinskih veza nakon *Potvora* moguće je uočiti koristi i štete s obzirom na prisustvo ili odsustvo nekih islamom utemeljenih normi. Ono što je identificirano, u najvećem dijelu, može vrijediti i za druge vrste veza, tj. interpersonalnih relacija (porodične, prijateljske ili poslovne), jer postoje zakonitosti interakcije jednake za sve vrste međuljudskih odnosa. Na tom tragu, kur'anski prikaz *Potvora*, pored nekih konkretnih informacija, sadrži načelne pozicije koje reflektiraju paradigmatičnost tog događaja i, stoga, ističu njegov značaj za optimalno rješenje narušenih međuljudskih odnosa i danas. Imajući u vidu datu paradigmatičnost, razumijevanje i interpretacija dinamičkih osobnosti ovog događaja iskoristivi su i u savremenim lokalnim zajednicama poput bošnjačke. Čak i površnim uvidom moguće je konstatirati da su Bošnjaci društvena grupa čiju ovovremenu socijalnu egzistenciju karakterizira preopterećenost interno distribuiranih grijeha - unutarkonfliktno stanje visoke razine koje negativno utječe na konzistentnost socijalnih struktura. Stoga, neophodno je da teorijski i praktični aspekt religijskopedagoške misli bude u službi detekcije i promocije ideja koje doprinose amortizaciji postojećih i prevenciji potencijalnih interpersonalnih kriza. Ovaj rad je mikrokorak u tom pravcu.

Literatura

- Ali, S. I. (2021). *Načela islamske pedagogije*. Sarajevo: El-Kalem: Centar za napredne studije.
- Allport, G. W. (1991). *Sklop i razvoj ličnosti*. Bugojno: PIP "Katarina".
- Ahtar, S. (2016). *Psihologija dobrote: hrabrost, rezilijentnost, zahvalnost, velikodušnost, praštanje i žrtvovanje*. Beograd: Clio.
- Arif, M. (2000). *Hiljadu i jedan hadis*. Bihać: Islamska pedagoška akademija.
- Aten, J. D., O'Grady, K.A. i Worthington, E.L., Jr. (2012). *The psychology of religion and spirituality for clinicians: using research in your practice*. New York, NY: London: Routledge.
- Al-Nawawi, Y. S. (2017). *Vrtovi pobožnjaka: zbirka hadisa "Rijadus-salihin"*. Sarajevo: Udruženje "Orijent".
- Bakeri, H. (2009). *Ponovni pogled na islamski odgoj*. Sarajevo: "Ibn Sina".
- El-Buhari, M. I. (2008). *Buharijeva zbirka hadisa = Sahihu-l-Buhari. Sv. 1-4*. Sarajevo: Visoki saudijski komitet.
- El-Karadavi, J. (2012). *Smisao šerijatskih propisa*. Novi Pazar: El-Kelimeh i Sarajevo: Centar za napredne studije.
- Et-Tirmizi, M. I. (2010). *Tirmizijina zbirka hadisa sa komentarom: prijevod i komentar Mahmut Karalić. Sv. 1-7*. Novi Pazar: El-Kelimeh.
- Fejzić, F. (2008). *Uvod u teoriju informacija*. Sarajevo: Promocult.
- Goleman, D. (2016). The 3 Types Of Empathy You Need To Strengthen Your Relationships. *HuffPost*. Dostupno na: https://www.huffpost.com/entry/types-of-empathy_n_56f171cde4b03a640a6bcc17 (26. juna 2023.)
- Halilović, S. (2004). *Metodologija tumačenja Kur'ana u hanefijskome mezhebu – studija na primjeru Al-Gassasovog tefsira Ahkam al-Qur'an (Propisi Kur'ana)*. Sarajevo: Fakultet islamskih nauka: El-Kalem.

- Halilović, S. (2015). *Osnovi tefsira: temeljne postavke za pravilno razumijevanje i tumačenje Kur'ana. 2. dopunjeno izd.* Sarajevo: Dobra Knjiga.
- Halilović, S. (2020). *Sira: životopis posljednjeg Allahovog poslanika. 8. dopunjeno izd.* Sarajevo: Dobra knjiga.
- Havva, S. (2003). *Naš duhovni odgoj.* Tuzla: Behram-begova medresa u Tuzli.
- Ibn Kesir, I. (2002). *Tefsir: skraćeno izdanje. 2. izd.* Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH.
- Korkut, B. (1992). *Kur'an s prevodom.* Medina Munevvera: Kompleks Hadimu-l-Haramejni-š-Šerifejni-l-Melik Fahd za štampanje Mushafi Šerifa.
- Milivojević, Z. (2014). *Emocije: psihoterapija i razumevanje emocija. 3. dopunjeno i izmenjeno izd., 9. štampanje.* Novi Sad: Psihopolis institut.
- Muslim, H. (2015). *Muslimova zbirka hadisa: prevod i komentar Šefik Kurdić, Semir Rebronja. Sv. 1-8.* Zenica: Islamski pedagoški fakultet; Novi Pazar: Centar za proučavanje orijentalne civilizacije i kulture.
- Popadić, D., Pavlović, Z. i Žeželj, I. (2018). *Alatke istraživača: metodi i tehnike istraživanja u društvenim naukama.* Beograd: Clio.
- Qutb, S. (1999). *U okrilju Kur'ana=Fi zilali-l-Qur'an. Sv. 18.* Sarajevo: Fakultet islamskih nauka.
- Raffaelli, I. (2015). *O značenju - uvod u semantiku.* Zagreb: Matica

RELIGIOUS PEDAGOGICAL CONCEPTUALIZATION OF THE QUR'ANIC DESCRIPTION OF SLANDER

Muamer Neimarlija, PhD

Abstract

From the perspective of Islamic theological thought, every sin, in addition to otherworldly consequences, produces some damage in this world. Sins the effect of which is limited to an individual have the potential to affect negatively one's spiritual and physical constitution, while sins in the sphere of interpersonal relationships destroy the social fabric. Considering the consequences for the vitality of social structures, a particularly destructive sin is the sin of slander. In the theological sources of Islam, the most well-known case of slander is the Hadisetu-l-Ifk or the slander against Aisha, RA. The honorable Qur'an and hadith sources give a detailed description of this event.

Based on the Qur'anic and hadith sources, this paper aims at conceptualizing categories and processes essential for the revitalization of interpersonal relationships after the state of disturbed social dynamics due to slander. In addition to the aforementioned sources, the aim was achieved by relevant insights into certain disciplinary areas of contemporary science.

A discourse analysis and case study methods were applied in the paper (Popadić, Pavlović & Žeželj, 2018) as well as the methodological approach of combining traditional and rational interpretation, as the best approach for analyzing the Holy Qur'an (Halilović, 2015). The obtained results contribute to the revitalization and development of healthy interpersonal relationships and positive dynamics of interpersonal relationships.

Keywords: Qur'an, family, interpersonal relations, social ties, forgiveness, religious pedagogy

د. معمر نائمارليا، كلية التربية الإسلامية - جامعة زينتسا

المفهوم الديني التربوي لصورة التهمة و الإفك في القرآن الكريم

الملخص

إن كل ذنب و خطيئة من وجهة الفكر الديني الإسلامي، بالإضافة إلى عواقبها الأخروية، ينتج بعضاً من الضرر وفي هذه الدنيا. والخطايا والذنوب التي يقتصر تأثيرها على الفرد لديها القدرة على انهيار تكوينه الروحي والجسدي، في حين أن الخطايا في مجال العلاقات الشخصية تدمر النسيج الاجتماعي. وبالنظر إلى العواقب على حيوية الهياكل الاجتماعية، فإن الخطيئة المدمرة بشكل خاص هي خطيئة التهمة. وفي المصادر الدينية الإسلامية، أشهر حالة التهمة هي حادثة الإفك أو تهمة عائشة رضي الله عنها. تقدم المصادر الإسلامية: القرآن الكريم والحديث وصفاً تفصيلياً لهذا الحدث.

وكان الهدف من هذا البحث هو تقديم تصور للفئات والعمليات الأساسية لتنشيط العلاقات الشخصية بعد حالة الديناميكيات الاجتماعية المضطربة بسبب التهمة، استناداً إلى مصادر القرآن الكريم والحديث الشريف. بالإضافة إلى المصادر المذكورة، تم تحقيق الهدف المحدد من خلال رؤى ذات صلة من مجالات معينة من العلوم المعاصرة. تم تطبيق أساليب تحليل الخطاب ودراسة الحالة في البحث (Žeželj Popadić, Pavlović، 2018) والمنهج المتمثل في الجمع بين التفسير التراثي التفسيري بالمأثور والتفسير العقلي - التفسير بالرأي، باعتباره أفضل نهج لتحليل القرآن الكريم (Halilović، 2015). وتسهم النتائج المثبتة في تنشيط العلاقات والروابط الشخصية الصحية والديناميكيات الإيجابية للعلاقات بين الأشخاص. وتطويرها.

الكلمات المفتاحية: القرآن، التهمة و الإفك ، العلاقات الشخصية، الروابط الاجتماعية، التسامح، التربية الدينية